

УДК 340.132.1

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ПОДОЛАННЯ ПРАВОВОГО НІГІЛІЗМУ В УКРАЇНІ

Тригубенко Г.В., к. ю. н.,
доцент кафедри конституційного та міжнародного права
Національна академія внутрішніх справ

Стаття присвячена визначенню та обґрунтуванню пріоритетних напрямів подолання правового нігілізму в Україні, а саме: ефективне втілення в життя цілеспрямованої антикорупційної політики; проведення реформ; підвищення авторитету закону; зміцнення законності та правопорядку, державної дисципліни; боротьба зі злочинністю, профілактика злочинів та інших правопорушень; виховання громадян із високою позитивною правовою активністю, підвищення правової свідомості, правової та естетичної культури населення; ефективна робота правоохоронних органів України.

Ключові слова: правовий нігілізм, напрямки подолання, правова культура, правова свідомість, законність, правопорядок, реформа, антикорупційна політика.

Статья посвящена определению и аргументированию приоритетных направлений преодоления правового нигилизма в Украине, к которым отнесены эффективное внедрение в жизнь целенаправленной антикоррупционной политики; проведение реформ; повышение авторитета закона; укрепление законности и правопорядка; борьба с преступностью, профилактика преступлений и других правонарушений; воспитание граждан с высокой позитивной и правовой активностью, повышение правовой сознания, правовой и эстетической культуры населения; эффективная работа правоохранительных органов.

Ключевые слова: правовой нигилизм, направления преодоления, правовая культура, правовое сознание, законность, правопорядок, реформа, антикоррупционная политика.

Trygubenko G.V. THE MAIN WAYS OF OVERCOMING LEGAL NIHILISM IN UKRAINE

The article is devoted to define and analyze the priorities of overcoming legal nihilism in Ukraine, which include: the effective implementation of a purposeful anti-corruption policy; reforms; increasing the authority of law; support order and law; the fight against crime, prevention work of crimes and other offenses; education of citizens with a high positive and legal activity, raising legal awareness, legal and aesthetic culture of the population; effective law enforcement.

Key words: legal nihilism, legality, law and order, anti-corruption policy, ways overcome, legal culture, reform.

Постановка проблеми. За роки існування України як незалежної держави правовий нігілізм набув глобальних масштабів у зв'язку з кількісним і якісним коригуванням правової системи, кризою законності й недосконалістю правозастосовного процесу, тривалістю процесу здійснення реформ. Найяскравішими формами вияву правового нігілізму в Україні на сьогодні є такі: пряме, навмисне порушення чинного законодавства та масове недотримання й невиконання або несвідоме виконання його вимог; порушення прав і свобод громадян; видання суперечливих нормативно-правових актів; протиставлення в процесі юридичної практики законності й доцільності; неузгодженість, а в деяких випадках конфронтація гілок влади у проведенні правової політики; корупція та організована злочинність; популізм політичних лідерів; неповага до правоохоронних органів, песимізм під час розгляду реальних можливостей ефективного виконання ними своїх функцій.

На сьогодні для українського суспільства питання подолання правового нігілізму стоїть особливо гостро, що пояснюється необхідністю вирішення таких проблем, як ефективне проведення реформ; створення сприятливих умов для подальшого розвитку громадянського суспільства; подолання кризи, яка торкнулася практично всіх сфер життєдіяльності; реальне забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні; зниження рівня злочинності й корупції; покращення

екологічної ситуації; розв'язання демографічної проблеми тощо.

Ступінь розробленості проблеми. В українських наукових колах проблема нігілізму досліджується фрагментарно, згадується у виступах учених і практиків у ЗМІ. Різноманітні аспекти правового нігілізму досліджували такі зарубіжні та вітчизняні автори, як С. Алексєєв, О. Бандурка, С. Бобровник, М. Братасюк, О. Волошенко, В. Гойман, В. Горшенєв, О. Гранін, А. Демидов, В. Котюк, М. Матузов, І. Нарський, А. Новіков, М. Оніщенко, І. Осика, В. Попов, О. Скакун, Е. Соловійов, В. Туманов, М. Цвік, В. Черней, Ю. Шемшученко й інші.

Більшість наукових доробок присвячена теоретичним аспектам правового нігілізму. Актуальність обраної теми наукового пошуку зумовлена необхідністю корегування державної політики в умовах глобального реформування Української держави на підставі визначення пріоритетних шляхів подолання правового нігілізму та відповідно до них.

Метою статті є визначення й обґрунтування основних напрямів подолання правового нігілізму в Україні.

Виклад основного матеріалу. Як відзначається в юридичній літературі, подолання правового нігілізму – тривалий процес, який торкається зміни об'єктивних умов життя суспільства, цілеспрямованої ідеологічної, організаційної роботи, здійснення комплексу соціально-юридичних заходів. Ці заходи по-

винні бути зорієнтовані на те, щоб створити якісно оновлене соціально-правове середовище й утвердити віру людей у право.

Аналіз ситуації в Україні, усвідомлення джерел правового нігілізму в нашій державі надає можливість виділити такі пріоритетні напрями його подолання:

- цілеспрямована антикорупційна політика та її ефективне втілення в життя;
- ефективне проведення реформ;
- підвищення авторитету закону та зміцнення у громадян довіри до нього;
- зміцнення законності й правопорядку, державної дисципліни;
- боротьба зі злочинністю, профілактика злочинів та інших правопорушень;
- виховання громадян із високою позитивною правовою активністю, підвищення правової свідомості, правової та естетичної культури населення;
- ефективна робота правоохоронних органів України.

Визначальним фактором у системі правових заходів подолання правового нігілізму є розв'язання проблеми корупції. За даними досліджень Індексу сприйняття корупції, що проводяться Transparency International, українці вважають свою державу однією з найбільш корумпованих у світі: у 2012 і 2013 рр. держава посідала 144 місце із 176 країн, у яких проводилися дослідження. Такий високий показник сприйняття корупції громадянами пояснюється відсутністю дієвих реформ у сфері протидії корупції та неефективною діяльністю органів правопорядку щодо виявлення корупційних правопорушень і притягнення винуватців до відповідальності, про що свідчить, зокрема, незадовільне виконання Україною міжнародних зобов'язань щодо запровадження антикорупційних стандартів: з 25 рекомендацій Групи держав проти корупції (GRECO), наданих за результатами першого і другого раундів оцінювання, лише 13 рекомендацій виконано, незважаючи на шість років роботи і три раунди оцінювання прогресу, а із 16 рекомендацій, наданих за результатами третього раунду, виконано лише три рекомендації [1]. З метою визначення першочергових заходів із запобігання та протидії корупції 14 жовтня 2014 р. було прийнято Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки» [2].

Але від усвідомлення ідеї до її втілення – дистанція величезних розмірів. І будь-які політико-юридичні прорахунки можуть викликати ускладнення. Так, поспішні чи недостатньо обґрунтовані рішення компетентних органів, створення штучних перешкод дії закону, нерішуче або невміле використання правоохоронними органами юридичних засобів у боротьбі з небезпечними злочинними виявами підштовхують окремих членів суспільства до вирішення своїх проблем неправовими засобами.

Серед основних засобів подолання правового нігілізму доцільно виділити і проведення в найкоротші строки ініційованих главою держави та урядом реформ. Першочергове значення відводиться, звичайно, конституційній

реформі, значення якої в подоланні нігілізму зумовлено її метою – підпорядкування функціонування державної влади забезпеченню й реальному гарантуванню конституційних прав громадян, утвердження законності в діяльності державних органів і дійсного правопорядку в суспільстві. Водночас реформування в усіх напрямках має здійснюватися скоординовано й оперативно, через низку послідовних етапів проведення кожної зі складових реформи, у тому числі пов'язаних зі змінами до законодавства, що стосуються балансу влад, організації державної влади та місцевого самоврядування, а також із проведенням соціально-економічних, політичних та інших реформ. Кожен із напрямів реформування повинен передбачати перелік основних законодавчих актів, необхідних для його законодавчого забезпечення.

Важливе значення для подолання правового нігілізму, зміцнення у громадян довіри до права має підвищення авторитету закону. Вивчення проблеми свідчить, що довіри у громадян до закону можна досягти за умов, якщо він:

а) відповідає уявленням про справедливість, прийнятій на основі досягнутого консенсусу й ураховує інтереси громадян (отже, здійснення цього закону буде вигідним для адресатів, дозволить за допомогою передбачених у ньому правових засобів вирішувати ті завдання, для забезпечення яких він прийнятий);

б) не має розходжень із передовими моральними поглядами та принципами, прогресивними національними й історичними традиціями, відповідає досягнутому в суспільстві рівню культури (отже, закон доступний для сприйняття та застосування в практичній діяльності громадян);

в) має належне організаційне й матеріальне забезпечення, відповідає міжнародно-правовим стандартам (отже, відповідність такого закону міжнародним актам не викликає в адресатів почуття незадоволення національним правом і тому відпадають мотиви, за якими закон може бути відкинутий масовою свідомістю);

г) діє стабільно, а за його скасування або зміни не погіршує фактичний і юридичний стан сумлінних учасників правовідносин [3, с. 5].

Прийняття законів з урахуванням вищезначених вимог сприятиме зміцненню впевненості особи в те, що не людина існує для закону, а закон для людини.

Дієвими засобами подолання правового нігілізму в нашій державі можна назвати зміцнення законності та правопорядку, неухильне дотримання всіма органами, організаціями, установами, посадовими особами і громадянами правових норм. На сьогодні це найбільш слабе місце в усій державній діяльності. Суспільство переживає найглибшу кризу законності та правопорядку за останні роки, результатом якої є розквіт правового нігілізму.

Пропорядок діє в зовнішньому середовищі. Суспільство, державна влада, режим демократії тощо чинять на нього активний

вплив стимулювального та пригнічуючого характеру, що зміцнює або порушує його. Зовнішнє середовище руйнує правопорядок правовим нігілізмом у таких формах, як корупція, злочинність, порушення прав і свобод громадян, зловживання, анархізм, правова неосвіченість, недосконалість законів, прогалини в праві тощо. І навпаки, удосконалення нормативної бази держави, зміцнення законності й дисципліни, покращення правової діяльності правоохоронних органів, судової системи зміцнює правопорядок і тим самим зводить до мінімуму правовий нігілізм у суспільстві. З огляду на те що основними джерелами правового нігілізму в Україні є порушення прав і свобод громадян, що становлять величезний масив правопорушень, у тому числі злочинів, невиконання законів, що завдає таку саму шкоду суспільству, як і їх пряме порушення, значення зміцнення законності як засобу подолання правового безкультур'я важко переоцінити. Є законність – є правопорядок, немає законності – панує свавілля, анархія, беззаконня, правовий нігілізм у всіх своїх виявах.

Серед засобів подолання правового нігілізму можна виділити і зміцнення державної дисципліни, що являє собою дотримання всіма організаціями та громадянами встановленого державою порядку діяльності державних органів, підприємств і установ щодо виконання покладених на них обов'язків. Державна дисципліна передбачає свідоме позитивне ставлення громадян до встановленого правопорядку, що виражає інтереси всього населення. Серцевиною дисципліни є законність, адже основною вимогою будь-якого виду дисципліни є найсуворіше виконання законів та інших, основаних на законах, нормативних та індивідуальних актів. Отже, зміцнення державної дисципліни невіддільне від процесу зміцнення законності й правопорядку, а отже, і від процесу подолання правового нігілізму.

Важливим засобом подолання правового нігілізму є, безперечно, і боротьба зі злочинністю, адже саме злочинність є, з одного боку, одним із джерел правового нігілізму, а з іншого – його наслідком, формою вираження, продуктом хворого на нігілізм суспільства, бо формує почуття всездозволеності, що підштовхує окремих осіб до скоєння злочинів. Найефективнішим засобом боротьби зі злочинністю є запобігання злочинам. Цей процес обмежує або ліквідує чинники, які детермінують злочинність. З огляду на це його можна розглядати і як засіб подолання правового нігілізму.

Необхідно зупинитися й на значенні ролі підвищення рівня позитивної правової активності громадян, яка виявляється в ефективному використанні прав і свобод, добросовісному виконанні обов'язків, глибокому розумінні єдності прав та обов'язків. Правова активність є необхідною умовою відтворення й розповсюдження правових цінностей у правовому просторі. Не можна вважати досягнутий рівень правової культури достатньо високим, якщо, скажімо, прийняті досконалі закони, але через низку причин їх приписи не втілюються в дії адресатів; або якщо, на-

приклад, накопичена високоякісна правова інформація, але вона не передається безпосереднім користувачам. Тут явно недостатній рівень правової культури, причиною чого є нерозвиненість правової активності суб'єктів різноманітних рівнів – від громадян до посадових осіб. Правова активність істотно впливає на всі сторони прогресивного правового розвитку суспільства – удосконалення законодавства, правореалізаційну практику, ефективність роботи державно-правового механізму.

І, звичайно, подолання правового нігілізму пов'язано з підвищенням рівня правової культури особистості як елемента правової культури суспільства.

Проте говорити про цілеспрямоване підвищення правової культури не зовсім коректно, оскільки це природний процес. Мова йде про засоби щодо створення необхідних умов для підвищення правової культури суспільства, серед яких можна назвати такі: спрямованість державної політики на захист інтересів особистості, усебічне забезпечення добробуту громадян, суворе дотримання Конституції й законів усіма державними органами; професіоналізація законодавчої діяльності, надання населенню права законодавчої ініціативи, розповсюдження знань у галузі юридичної техніки, широке публічне висвітлення законопроектної діяльності, забезпечення прямої дії норм Конституції України, підвищення загальної моральності громадян, популяризація правових знань, розвиток сімейного правового виховання тощо.

Правова культура особи виникає не сама по собі, а як результат процесу правової соціалізації. Однією з найважливіших форм правової соціалізації є правове виховання, метою якого є формування правосвідомості та правової культури, підвищення їх до рівня, що забезпечує посилення регулятивної дії права.

У процесі подолання правового нігілізму значну роль необхідно відводити й підвищенню рівня естетичної культури особистості. Естетична культура впливає на формування таких якостей у особистості, як правова зрілість, гуманізм, повага до прав людини. У цьому виявляється відома універсальність естетичної культури – слугувати зміцненню демократії, законності та правопорядку. Так, кримінологічні дослідження незмінно фіксують занижений рівень культурно-освітнього рівня осіб, які скоїли злочини.

Процес подолання правового нігілізму висуває підвищені вимоги й до правоохоронців, рівня їх загальної та правової культури, професійної підготовки, моральних якостей. Між професійною діяльністю правоохоронних органів і рівнем правової культури й правової свідомості населення існує тісний взаємозв'язок. Насамперед необхідно виходити з того, що професійно-юридична діяльність має глибоке виховне значення, незважаючи на те що вона безпосередньо пов'язана з використанням засобів примусу. Ось чому так важливо підвищити рівень загальної та професійної культури діяльності правоохоронних структур. Не можна не враховувати, що уяв-

лення, погляди, ставлення громадян до чинної правової системи формуються не тільки й не стільки в результаті ознайомлення із законодавством та іншими нормативними актами, а значною мірою залежно від їх уявлень про практику роботи правоохоронних органів. Дотримання правоохоронцями в процесі здійснення своїх функцій принципів законності, обґрунтованості, доцільності, справедливості, включаючи невідворотність покарання за скоєні правопорушення, сприяє формуванню у громадян почуття впевненості в захищеності їх прав і законних інтересів. І навпаки, професійні помилки, деформація, формалізм і затягування під час розгляду справ – лише невеликий перелік тих факторів, що серйозно підривають авторитет органів із підтримки правопорядку. Великі сподівання в контексті вдосконалення правоохоронних органів покладаються на нову правоохоронну політику держави, що передбачає докорінну реформу правоохоронної системи [4, с. 5].

Висновки. Отже, повсякденна робота в зазначених напрямках подолання правового нігілізму здатна принести позитивні зрушення в процесі боротьби з цим явищем. Зрозуміло, що правовий нігілізм неможливо подолати ні за місяць, ні за рік. Це складний і тривалий

процес. До того ж необхідно зазначити, що мова не йде про повне усунення правового нігілізму як явища, адже це не реально, як не реально позбутися злочинності в суспільстві, можна лише знизити її рівень. Така сама ситуація і з правовим нігілізмом, який неможливо знищити, можливо лише звести до мінімуму його вияви.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки, затвержені Законом України від 14 жовтня 2014 року №1699-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>.
2. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014–2017 роки : Закон України від 14 жовтня 2014 року // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 46. – Ст. 2047.
3. Гойман В. Правовой нигилизм: пути преодоления / В. Гойман // Советская юстиция. – 1990. – № 9. – С. 3–5.
4. Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/18688.html>.
5. Про програму діяльності Кабінету Міністрів України : Постанова Верховної Ради України від 11 грудня 2014 року № 26-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/26-19>.